

liklarına ve onunla beraber mücadelelerine göre kendilerine maaş bağlanmıştır. Bu divanın Urve b. Zübeyr b. Avvâm, Ebân b. Osman b. Affân, İbn Şihâb ez-Zührî, Mûsâ b. Ukbe, İbn İshak ve Ebû Ma'ser es-Sindî gibi ilk megâzî müellifleri tarafından sözlü ve yazılı olarak nakledildiği anlaşılmaktadır. Ensâb âlimlerinin de faydalandığı divanı Vâkıdî, *Vaz'u 'Ömer ed-devâvîn ve taşnîfû'l-kabâ'il ve merâtibihâ ve ensâbihâ* adlı eserinde (İbnü'n-Nedîm, s. 111) değerlendirmiş, bu çalışma, ashaba dair isim listelerini koruduğu gibi kabile esaslı göz önüne alınarak yazılacak tabakat kitaplarına öncülük etmiştir. Nitekim talebesi İbn Sa'd *et-Tabakâtü'l-kübrâ'sını* divana göre tasnif etmiş, eserinin III. cildine Bedir Gazvesi'ne katılan muhacirlerle başlamış, onları kabilelerine göre sıraladıktan sonra ensardan Bedir Gazvesi'nde bulunanlara, bu gazveye katılmayan muhacir ve ensarla Mekke fethinden önce İslâm'a girenlere işaret etmiştir. Sahâbe hakkında bilgi veren ve neseb esasına göre yazılan Halife b. Hayyât'ın *Kitâbü't-Tabakât*'i, Belâzürî'nin *Ensâbü'l-eşraf*'i ve İbn Ebû Âsim'in *el-Âhâd ve'l-meşânî'siyle* ensâb konusundaki belli başlı kitapların telifinde bu divanın etkisi olmuştur (Ebû Ubeyd Kâsim b. Sellâm, neşredeninin girişi, s. 195 vd.).

III. (IX.) yüzyıldan itibaren hadis râvileri hakkında kaleme alınan eserlerde genellikle sahâbeye ayrılan bölümler bulunmasına rağmen *Kitâbü Aşhâbi'n-nebî ve Esmâ'ü's-sahâbe* gibi eserler yazmış olan (DİA, VI, 371) Buhârî'den sonra sahâbeye dair müstakil eserler kaleme alınmaya başlanmıştır. "Esmâ'ü's-sahâbe, kitâbü's-sahâbe, târihu's-sahâbe, mu'cemü's-sahâbe, tesmiyetü ashâbi'n-nebî" gibi adlarla anılan bu eserler arasında ma'rifetü's-sahâbe adıyla telif edilenler dikkat çekmektedir. Ma'rifetü's-sahâbe türü çalışmalar genellikle bütün ashop hakkında bilgi vermek amacıyla kaleme alınan eserler olup Ebû Bekir Ahmed b. Abdullah el-Berkî (ö. 270/883) (Kettânî, s. 127-128), Ebû Mansûr el-Bâverdî (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1739), Ebû Abdullah İbn Mende (DİA, XX, 178), Ebû Nuaym el-İsfahânî (a.g.e., X, 203), Müstağfirî ve Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Kayserânî'nin (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1739) *Ma'rifetü's-sahâbe*'leri bunların belli başlılarıdır. Belli özellikleri olan ya da bir bölgeye yerleşen sahâbileri tanıtmak maksadıyla yazılan eserler de vardır. Haysam b. Adî'nin *Men revâ 'ani'n-nebî mine's-sahâbe* (İbnü'n-Nedîm, s. 112),

Ali b. Medîni'nin *Ma'rifetü men nezele sâ'ire'l-büldân mine's-sahâbe* (Kettânî, s. 127) ve Abdüssamed b. Saîd el-Himsî'nin *Men nezele Hıms mine's-sahâbe* (Muhammed b. İbrâhim eş-Şeybânî, s. 231) adlı eserleri bu çalışmalar arasında sayılabilir.

Türün günümüze ulaşan en hacimli kitabı Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin *Ma'rifetü's-sahâbe*'sidir. Müellif eserinde muhacirleri ve ensarı tanıtır onların faziletlerine işaret etmekte, Bedir Gazvesi ile Hudeybiye'de bulunanların sayısını ve değerini gösteren rivayetleri sıralamakta, ashabin faziletlerine, özelliklerine ve sayılarına dair bilgiler nakletmekte, önce aşere-i mübeşşereyi ve adı Muhammed olanları ele almakta, ardından alfabetik sıraya göre diğer sahâbileri tanıtmaktadır. Kitabın sonunda künyesiyle bilinenleri ve kadın sahâbileri zikretmektedir. Ebû Nuaym, her sahâbi için onun naklettiği hadislerden veya hakkında rivayet edilenlerden örnekler vermekte, zaman zaman bunların sıhhatini değerlendirmektedir. *Ma'rifetü's-sahâbe*'nin mükemmel bir nüshası iki cilt halinde günümüze kadar gelmiş (TSMK, III. Ahmed, nr. 497), bu nüshanın başından itibaren Sevr es-Sülemî'nin biyografisine kadar olan kısmını Muhammed Râzî b. Hâc Osman yayımlamıştır (I-III, Medine-Riyad 1408/1988). V. (XI.) yüzyıla kadar telif edilen ma'rifetü's-sahâbe türü eserler daha sonra bütün sahâbileri bir araya toplamayı hedef alan çalışmaların, özellikle de İbn Abdülber en-Nemerî'nin *el-İsti'âb*, İzzeddin İbnü'l-Esir'in *Üsdü'l-ğâbe* ve İbn Hacer el-Askalânî'nin *el-İşâbe* adlı eserlerinin birinci derecede kaynağı olmuştur.

Hadis usulüne dair eserler yazılmaya başlanınca sahâbeyle ilgili teorik bilgiler bu eserlerde ma'rifetü's-sahâbe başlığı altında verilmiştir. Bilindiği kadarıyla sahâbe hakkındaki bilgileri bir usul konusu olarak ilk defa ele alan kişi Hâkim en-Nisâbüri olup bu bilgileri *Ma'rifetü'ulûmi'l-hadis*'inde "Ma'rifetü's-sahâbe" başlığı altında özetlemiştir. İbnü's-Salâh eş-Şehrezürî ma'rifetü's-sahâbe konusunu hadis ilimlerinden biri olarak ele almış, sahâbeye dair daha önceki usûl-i hadis kitaplarında verilen bilgileri genişleterek bu başlık altında kaydetmiştir (*Ulûmü'l-hadis*, s. 291-301). Ardından Nevevî *İrşâdü tullâbi'l-hakâ'ik*'te (s. 193-199), İbn Kesîr *İhtîşâru'ulûmi'l-hadis*'te (Ahmed Muhammed Şâkir, s. 179-191), Zey-

nüddin el-İrâkî *Fethu'l-muğîş*'te (s. 342-365) ve Süyûtî *Tedribü'r-râvî*'de (II, 206-234) aynı metodu takip etmiştir. Fezâilü's-sahâbe konusu da ma'rifetü's-sahâbenin bir dalıdır (bk. FEZÂİLÜ'S-SAHÂBE).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, "arîf" md.; Ebû Ubeyd Kâsim b. Sellâm, *en-Neseb* (nşr. Meryem M. Hayrûddir), Beyrut 1410/1989, neşredeninin girişi, s. 61-144, 195 vd.; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 6 vd.; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdud), s. 111, 112; Hâkim en-Nisâbüri, *Ma'rifetü'ulûmi'l-hadis*, Beyrut, ts. (el-Mektebü't-ticârî li't-tibâa), s. 22-25; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-sahâbe* (nşr. M. Râzî b. Hâc Osman), Medine-Riyad 1408/1988, I, 105 vd.; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye* (nşr. Ahmed Ömer Hâşim), Beyrut 1406/1986, s. 63-70; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s. 291-301; Nevevî, *İrşâdü tullâbi'l-hakâ'ik* (nşr. Nüreddin İtr), Beyrut 1411/1991, s. 193-199; İrâkî, *Fethu'l-muğîş*, s. 342-365; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif), Beyrut 1399/1979, II, 206-234; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1739; J. Horovitz, *el-Megâzi'l-ülâ ve mü'ellifühâ* (trc. Hüseyin Nassâr), Kahire 1369/1949, s. 3 vd.; Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'ışü'l-haşîş*, Kahire 1377/1958, s. 179-191; Kettânî, *er-Risâletü'l-müste'trafe*, s. 51, 127-128; Sezgin, *GAS* (Ar.), I/1, s. 439; Muhammed b. İbrâhim eş-Şeybânî, *Mu'cemü mâ üllife 'ani's-sahâbe ve ümmehâti'l-mü'minin ve âli'l-beyt*, Küveyt 1414/1993, s. 219-220, 231; Muhammed b. Sâmil es-Sülemî, *Menhecü kitâbeti'l-târîhi'l-İslâmî*, Mekke 1418/1998, s. 313 vd.; Şâkir Mahmûd Abdülmün'im, "Te'tavvürü't-te'lîf fi ma'rifeti's-sahâbe", *Mecelletü'l-Bahşi'l-ilmî ve't-türâsi'l-İslâmî*, sy. 4, Mekke 1401/1981, s. 351-364; M. Mustafa el-A'zamî, "Buhârî, Muhammed b. İsmâil", *DİA*, VI, 371; Abdülazîz ed-Dürî, "Divan", a.e., IX, 378; Osman Türer, "Ebû Nuaym el-İsfahânî", a.e., X, 203; M. Yaşar Kandemir, "İbn Mende, Ebû Abdullah", a.e., XX, 178.

MEHMET EFENDİOĞLU

MA'RİFETÜ ULŪMİ'İ-HADİS

(معرفة علوم الحديث)

Hâkim en-Nisâbüri'nin
(ö. 405/1014)
hadis usulüne dair eseri.

Ma'rifetü'usûli'l-hadis olarak da anılan eser, bilindiği kadarıyla Râmhürmüzî'nin *el-Muḥaddişü'l-fâsıl*'ının ardından hadis usulüne dair kaleme alınan ikinci çalışmadır. Hâkim en-Nisâbüri, sünnet ilimleri konusunda insanların bilgisizce konuşmasını ve bid'atlara dalmasını önlemek amacıyla telif etmeye karar verdiğini söylediği bu eserinde usûl-i hadis ile ilgili elli iki konuya temas ederek kendi dönemine kadar yazılan en geniş usul kitabını ortaya koymuştur. Hadis usulü konularının tam mânasıyla şekillenmediği bir dönemde kaleme alınan eserde birta-

kım usul meselelerine yer vermeyen müellif bunları *el-Medħal fi 'ilmi'l-ħadîs* (Beyrut - Halep 1352/1932) ve *el-Medħal ilâ ma'rifeti's-Şaħîħayn* gibi eserlerinde ele almıştır. İncelediği usul konularını senedleriyle birlikte zikreden müellif, bu çalışmasında gerekli dikkati göstermeden hadis yazmaya kalkışan öğrencilere rehberlik etmeyi hedeflemiştir (*Ma'rifetü 'ulûmi'l-ħadîs*, s. 1-2). Onun bu eserinde belli usul konularına yer vermemesi çalışmasının düzenli olmadığı eleştirisine yol açmıştır (Kettânî, s. 314).

Ma'rifetü 'ulûmi'l-ħadîs'te her konu "nev" başlığı altında açıklanmış ve sened, metin, ricâl ilmi, hadis rivayet âdâbi gibi meseleler büyük ölçüde düzensiz bir şekilde sıralanmış, daha sonraları usul konuları içinde yer almayan Hz. Peygamber'in gazveleri, çeşitli itikadî fırka mensuplarının değerlendirilmesi meseleleri de birer bölüm kabul edilmiştir. Hadis usulü konularını ulûmü'l-ħadîs tabiriyle ifade eden ve bunu eserinin isminde kullanan ilk muhaddis muhtemelen Hâkim en-Nisâbüri'dir. Çalışmada başlıklar muhtevayı yansıtaben şekilde ayrıntılı olarak konulmuş, hemen her meselede müellifin kanaati o bölümün sonunda açıklanmıştır. Ancak tarifler, terimlerin yerleşip yaygınlaştığı ileriki dönemlerde olduğu gibi bütün yönleriyle ele alınmamıştır.

İbn Haldûn ve Tâhir el-Cezâirî gibi âlimler eserin değeri üzerine önemli açıklamalar yapmışlardır (Hatîb el-Bağdâdî, neşredenin girişi, s. 220). Bilhassa Tâhir el-Cezâirî *Tevcihü'n-nazar*'ında, *Ma'rifetü 'ulûmi'l-ħadîs*'in henüz nâdir yazmalar arasında bulunduğu bir dönemde ondan uzun iktibaslar ve özetler yapmış (I, 182-188), çeşitli açıklamalarda bulunmuş, hatta bunları kitabına dahil ettiği halde (I, 290-291) çok yerde kaynağına işaret etmemiştir.

Seyyid Muazzam Hüseyin *Ma'rifetü 'ulûmi'l-ħadîs*'in sekiz nüshasını karşılaştırarak eseri yayımlamış (Haydarâbâd 1935), daha sonra bu neşir esas alınarak kitabın birçok baskısı yapılmıştır (Kahire 1368/1937; Beyrut 1965; Medine - Beyrut 1397/1977 ofset baskı). Eser *Ma'ârif-i Ĥadîs* adıyla Urduca'ya çevrilmiştir (trc. Ca'fer Şah Phulvârî, Lahor 1970).

Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin *el-Müstahrec 'alâ kitâbi 'Ulûmi'l-ħadîs li'l-Ĥâkim* adlı bir kitap kaleme aldığı belirtilmektedir. Abdullah b. Süleym b. Selâme es-Sâidî *Menhecü'l-Ĥâkim en-Nisâbüri fi kitâbihî Ma'rifeti 'ulûmi'l-ħadîs ve taħrici'l-eħdîsi'l-merfû'a* adıyla bir

yüksek lisans tezi hazırlamış (1408, Câmîatü Ümmi'l-kurâ külliyyetü ş-şerîa), Muhammed b. İbrâhim Lühaydân da *Tertibü eħdîsi Ma'rifeti 'ulûmi'l-ħadîs* ismiyle eserdeki hadisler üzerine bir çalışma yapmış ve bunu Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî'nin *el-Müsned*'i üzerine yaptığı çalışmasının sonunda yayımlamıştır (Riyad 1408/1988).

BİBLİYOGRAFYA :

Hâkim en-Nisâbüri, *Ma'rifetü 'ulûmi'l-ħadîs* (nşr. Seyyid Muazzam Hüseyin), Haydarâbâd 1935 → Medine - Beyrut 1397/1977; a.mlf., *el-Medħal ilâ Kitâbi'l-İktlî* (nşr. Fuâd Abdülmün'im Ahmed), İskenderiye 1403/1983; Hatîb el-Bağdâdî, *er-Riħle fi talebi'l-ħadîs* (nşr. Nüreddin İtr), Beyrut 1395/1975, neşredenin girişi, s. 220; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 276; Mahmûd et-Tahhân, *el-Ĥâfiz el-Ĥaĥib el-Bağdâdî ve ešeruhû fi 'ulûmi'l-ħadîs*, Beyrut 1401/1981, s. 405-413; Muhammed Abdülazîz el-Havli, *Târîhu fününi'l-ħadîsi'n-nebevi*, Beyrut 1406/1986, s. 25; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1416/1995, I, 13, 182-188, 290-291; Mücteba Uğur, *Hadîs ilimleri Edebiyatı*, Ankara 1996, s. 134-135; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 314.

İBRAHİM HATİBOĞLU

MÂRİFİ TEKKESİ

İstanbul-Kartal'da Rifâiyye'nin Mârifiyye kolunun âsitânesi ve pîr makamı olan tekke.

Kartal ilçesi Çavuşoğlu mahallesinde Ankara caddesi üzerinde yer alan tekke, Rifâiyye'nin Mârifiyye kolunu tesis eden Seyyid Mehmed Mâriî (ö. 1842) tarafından kurulmuştur. Tevhidhâne binasının mimari özellikleri tekkenin 1818 yılında yaptırıldığına ilişkin kayıtları desteklemektedir. 1785 dolaylarında Mısır'dan İstanbul'a gelerek tekkesini kurduğu rivayet edilen Mehmed Mâriî'nin tarikat yapılarının çoğunun tarihçesinde görüldüğü üzere başlangıçta tarikat faaliyetlerini evinde yürüttüğü, daha sonra aynı yere tam teşekküllü bir tekke inşa ettirdiği düşünülebilir. Nitekim halifelerinden Şeyh Ali Kuzu'nun 1805'ten önce Kasımpaşa'da bir zâviye tesis etmiş olması, Kartal'daki tarikat faaliyetinin âsitânenin kuruluşundan en az on üç yıl önce başladığını kanıtlamaktadır.

Tevhidhâne, türbe, harem, selâmlık, derviş hücreleri, mutfak gibi birimlerden oluştuğu bilinen Mâriî Tekkesi'nin binaları 1894 depreminde hasar görmüş, bu tarihten hemen sonra onarıma geçilmiştir. Tekkelerin kapatılmasının (1925) ardından son şeyhin ailesi tarafından konut

olarak kullanılmaya devam edilen harem dairesi dışındaki bölümler harap olmaya yüz tutmuş, 1940'tan sonra tevhidhâne ve türbe hariç diğer birimler ortadan kalkmıştır. Bâninin neslinden Mehmet Mâriî Valvaçtorunları 1964 civarında tevhidhâne ve türbeyi tamir ettirmiş, çevre sakinlerinin yardımıyla 1976'da tekrar onarılan tevhidhâne bu tarihten itibaren cami olarak kullanılmaya başlanmış, 1980'de türbe tekrar onarım geçirmiş, tevhidhâneye son cemaat yeri, minare ve şadırvan eklenmiştir.

Eski İstanbul'un uzak banliyölerinden Kartal'ın güney sınırında Kartal-Pendik yolu üzerinde iskân alanının dışında tesis edilen ve yakın zamana kadar çevresi bostanlarla kaplı olan Mâriî Tekkesi günümüzde oldukça yoğun bir yerleşme dokusuyla kuşatılmış bulunmaktadır. Tekkenin yerinde daha önce gâziyân-ı Rûm'dan bu semte adını vermiş olan Kartal Baba'nın makamının bulunduğu rivayet edilir. Tevhidhâne arsanın batısında Ankara caddesi üzerinde yer almakta, bunun kuzeyinde türbeyle küçük hazîre bulunmakta, ortadan kalkmış olan diğer birimlerin ise konularını tesbit edilememektedir. Ancak tevhidhânedeki kadınlar mahfiline ait bağımsız girişin doğuya açılmasından hareketle harem dairesinin bu yönde bulunduğu söylenebilir.

Dikdörtgen bir alanı (10,30 × 8,80 m.) kaplayan tevhidhâne iki katlı olup duvarları moloz taş ve tuğla ile örülmüş, üzeri kırma çatıyla kapatılmıştır. Aslında alaturka kiremitlerle kaplı olması gereken çatı halen çinko levhalarla kaplıdır. Yapı ardiye olarak kullanılan bir bodrumun üzerine oturur. Tevhidhânenin planı, duvarların sınırladığı dikdörtgenin içine yer-

Mâriî Tekkesi - Kartal / İstanbul

